

ETABLERINGEN AF "DEN DANSKE KIRKE I AMERIKA"

Forudsætningerne

I løbet af sidste tredjedel af forrige århundrede udvandrede mere end 180.000 danskere til Amerika. Masseudvandringen indledtes i 1860'erne og kulminerede i 1880'erne, hvor næsten 90.000 forlod Danmark med Amerika som mål.

Arsagerne til internationale vandringer søges oftest påvist ved teorien om *push and pull-effekten*, d.v.s. at socialøkonomiske forhold i afsenderlandene skubber visse befolkningsgrupper ud, mens forhold i modtagerlandene så at sige udgør et vakuum, der suger udvandrerne til sig. I Danmark medførte landbrugsreformerne i slutn. af det 18. årh. en socialpsykologisk ændring i den danske landbefolkning, som på det kollektive plan bevirkede, at særligt de øverste lag af bondestanden blev socialt og politisk selvbevidste. På det individuelle plan medførte reformerne en social opdrift i landbefolkningen, som ytrede sig i stræben efter større uafhængighed og selvstændighed. Samtidig bevirkede imidlertid den store befolkningsforøgelse i sidste halvdel af det 19. årh. en befolkningsophobning på landet, hvorved der opstod et misforhold, særlig hvad angår fordelingen af landbrugsjorden, imellem landbefolkningens sociale klasser, således at den jordløse klasse, daglejerne og tyendet, var stadigt voksende.

Den push-effekt, som udgjordes af kontrasten mellem p.d.e.s. den stigende økonomiske og sociale selvstændighedstrang, p.d. a.s. de faldende muligheder for en stadig større befolkningsgruppe for at tilfredsstille en sådan trang, havde gjort et stort antal mennesker til potentielle udvandrere – enten direkte fra landdistrikterne eller efter først at have prøvet lykken i byerne – og den mødtes af en tilsvarende pull-effekt, som bestod deri, at der i Amerika kunne erhverves billig jord og opnås høje lønninger. Afgørende for masseudvandringen til Amerika var vedtagelsen af "The Homestead Act" i 1862, som gav enhver over 21 år ret til gratis at tage 160 acres jord mod at bo på jorden i 5 år. I de 28 år denne lov var i kraft, bredte udvandrerne sig over hele Amerika¹.

Den største del af den danske udvandring til Amerika gik til „The Mid West” eller mellemstaterne, d.v.s. de stater, der ligger mellem Appalacherne og Rocky Mountains. Nærmere bestemt var hovedaftagerne præriestaterne vest for Chicago: Illinois, Wisconsin, Minnesota, Iowa og Nebraska. I disse fem stater levede i 1900 lige godt halvdelen af alle danskfødte i Amerika. Den resterende halvdel var spredt ud over landet, således at der var danskfødte i samtlige de amerikanske stater².

For de af de danske udvandrere, der var interesseret i at modtage en evangelisk-luthersk kirkelig betjening – hvilket var de færreste, hvad også den sociale fordeling kunne lade formode, idet mere end 2/3 af udvandrerne var tidligere tyende, by- og landarbejdere og således ikke i Danmark havde udgjort en primær målgruppe for hverken den grundtvigianske eller den indremissionske del af vækkelsen³ – måtte interessen, først og fremmest af sproglige grunde, samle sig om de allerede etablerede skandinaviske kirker.

Det første skandinavisk-lutherske kirkesamfund i Amerika, ubeskedent benævnt *Den evg.-luth. Kirke i Amerika*, stiftedes i Wisconsin 1846 af nordmanden *Elling Ejelsen*⁴. Det var lavkirkeligt og haugiansk-pietistisk, og da ikke alle nordmænd kunne finde sig tilrette hermed, stiftedes 1851 et mere ortodoks norsk kirkesamfund. En af hovedmændene bag dette samfund og dets første ”superintendent” var ærøboen *C.L. Clausen*, som i 1843 var kommet til Amerika for at blive lærer for norske udvandrerbørn. Han havde imidlertid måttet opgive skoleplanerne og blev i stedet præsteviet af en ortodoks tysk-luthersk præst. Clausen var stærkt Grundtvig-påvirket, hvilket også kom til udtryk i den af ham støttede kirkeforfatning, og da det hurtigt viste sig, at de mere ortodokse nordmænd fandt ham for Grundtvig-påvirket, blev kirkesamfundet i 1852-53 reorganiseret: grundtvigianismen i forfatningen blev luget bort, Clausen mistede posten som superintendent og kirken fik navnet *Synoden for den norske evg.-luth. Kirke i Amerika*, kaldet ”Den norske Synode”⁵.

Den overvejende del af de svenske menigheder var tilsluttet *Den skandinaviske evg.-luth. Augustanasynode*, stiftet 1860 som

en sammenslutning af 36 svenske og 13 norske menigheder. Af nationale grunde og i fredelighed skilte i 1870 de norske præster og menigheder sig ud, og synoden videreførtes som *Den svenske evg.-luth. Augustanasynode*.

De udtrådte nordmænd agtede i fællesskab at stifte en synode, men kom i strid om kirkeritualerne. En mindre gruppe, som foretrak mere amerikaniserede ritualer, dannede *Den norske evg.-luth. Augustanasynode*, mens de øvrige, som ville bibeholde den norske kirkes ritualer, tog kontakt med C.L. Clausen, der i 1868 havde brudt med Den norske Synode efter en strid om slaverispørgsmålet, og sammen stiftede disse ialt 25 præster *Konferencen for den norsk-danske evg.-luth. Kirke i Amerika*, kaldet "Konferencen", og valgte Clausen som formand. Når Konferencen optog ordet "dansk" i sit navn, selvom ingen af præsterne var danske — Clausen opfattedes efter sine godt 25 års virke blandt nordmænd som norsk præst — skete det af to grunde: dels var der allerede ved nogle af de norske præster dannet næsten rent danske menigheder, dels forudså man en stigende dansk udvandring og et hermed voksende missionsarbejde blandt danske⁶.

Da de første danske præster i 1871 begyndte at komme til Amerika, måtte de straks fra starten konkurrere med disse fem skandinaviske evangelisk-lutherske kirkesamfund om, hvem der skulle betjene de danske udvandrere. Formentlig har der været tilknyttet danske til samtlige fem kirker, men det er vanskeligt at udfinde hvor mange. Flest har der været i Den norske Synode og Konferencen, og af Konferencens årsberetning for 1872 fremgår det, at kirken betjente ca. 20 mere eller mindre rent danske menigheder⁷.

Forberedelserne til en dansk mission i Amerika

Den 1. maj 1867 blev der i Danmark for første gang offentligt gjort opmærksom på behovet for en evangelisk-luthersk mission blandt de danske udvandrere i Amerika. Det skete i *Indre Missions Tidende*, hvor skolelærer N.M. Hansen foreslog IM at udstrække sin virksomhed til også at omfatte danskere udenfor

Danmark, specielt dér, hvor der var flest af dem: i "de nordamerikanske Fristater".

Hansen anslår — noget overdrevent — at der i Amerika findes 50.000 danskere, som er henvist til at søge kirker, hvor prædikenen er på engelsk, hvorfor de næppe "kan have Nytte af den". Derfor foreslår han, at man indleder et missionsarbejde blandt disse "udsultede og formentlig efter Guds Ord tørstende Sjæle", og arbejdet bør indledes med, at man ved brevvekslen gør sig bekendt med forholdene i Amerika. Dernæst kan der udsendes præster: helst "troende" teologiske kandidater, men da sådanne sikkert vanskeligt vil kunne opnå en rimelig løn, må man uddanne troende lægmænd. Endvidere bør man udsende rejsepræster samt sørge for udsalg af "de bedste gudelige Skrifter i den danske Litteratur". I et efterskrift til Hansens forslag mener *Vilhelm Beck*, at sagen afhænger af, hvorvidt man kan finde en mand, der kan bringe den til "praktisk Begyndelse"⁸.

I 1866 havde *H.J. Whitehouse*, biskop i den amerikanske episkopale kirke, besøgt Sverige og Danmark med det formål at finde skandinaviske medarbejdere til den episkopale kirkes arbejde. Dette lykkedes ikke for Whitehouse, men i 1867 sendte han et brev til provst *J. Vahl*, hvori han dels giver forskellige oplysninger om de danske i Amerika, dels foreslår, at man udsender en undersøgelseskomite for at vurdere forholdene. Brevet blev trykt i *IM Tidende* i midten af 1867⁹.

Afgørende for missionens igangsættelse blev det imidlertid, at førnævnte C.L. Clausen i 1867 deltog som staten Iowas repræsentant ved verdensudstillingen i Paris og i forbindelse hermed besøgte både Danmark og Norge. I Danmark fik han kontakt med *Johs. Clausen*, der var præst i Ryslinge og samtidig medlem af bestyrelsen for IM. Efter at C.L. Clausen var rejst tilbage til Iowa, holdt han og Johs. Clausen forbindelsen vedlige, således at C.L. Clausen kunne meddele oplysninger om de danske udvandrere i Amerika¹⁰. I okt. 1868 dannede en række præster på et møde i Ryslinge *Kirkelig Forening for Fyens Stift*. På foreningens program stod bl.a. missionssagen, og som en følge af C.L. Clausens besøg og senere breve henledte man specielt opmærk-

somheden på "Bestræbelserne for at faa sendt troende Mænd over til Amerika for at forkynde Evangeliet blandt vore derboende Landsmænd, de ere som Faar uden Hyrde"¹¹.

På et møde, som denne forening holdt i Odense i okt. 1869, foreslog Odensepræsten *Johs. Møller*, at man skulle nedsætte et udvalg, som specielt skulle tage sig af Amerikamissionen. Dette skete; udvalget kom foruden af Johs. Clausen og Johs. Møller til at bestå af præsterne *G. Strøm* og *L. Helweg* samt kammerråd *Plesner*, repræsenterende både grundtvigianismen og IM, og det blev kaldt *Udvalget til at fremme Evangeliets Forkyndelse for Danske i Nord-Amerika*¹² – i det følgende blot benævnt som "Udvalget".

Man besluttede sig til at følge det råd, som biskop Whitehouse havde givet: at udsende en komite, der skulle undersøge mulighederne for at danne menigheder blandt danske i Amerika, og for at skaffe midler hertil udsendte man i 1870 en bøn om økonomisk hjælp. I opfordringen, som blev sendt til samtlige danske præster og trykt i *Dansk Kirketidende* og *IM Tidende*, gør man opmærksom på de i kirkeligt henseende "sørgelige Tilstande" blandt de danske udvandrere, der er rejst "blot for timelig Fordels Skyld", uden at have tanke for den "Sjælefare", de derved har udsat sig for. Man anmoder derfor alle, som har "Hjærte for Landsmænds aandelige Nød", om økonomisk støtte¹³.

Resultatet blev, at man i maj 1871 kunne udsende den planlagte komite, som bestod af præsten *A.C.L. Grove-Rasmussen* samt lægmændene *Andreas Sixtus Nielsen* og *Rasmus Andersen*. Af disse skulle Grove-Rasmussen kun foretage en kort iagttagelsesrejse og derefter vende tilbage til Danmark med oplysninger, mens de to øvrige rejste for at blive i Amerika, Andersen som skolelærer og Nielsen som præst.

De tre ankom til New York den 13. juni 1871, og Grove-Rasmussen rejste derefter rundt i Amerika i en måneds tid og nåede så langt mod vest som til Nebraska. Da han vendte tilbage til Danmark, skrev han en rejseberetning, hvori han vurderede mulighederne for dannelsen af danske menigheder. I selve New York, mente han, var der ikke "længsel" efter en menighed, men i Perth

Amboy, N.J., syd for New York, var der allerede dannet en dansk menighed, som søgte præst. Herfra ville en præst også kunne virke blandt de nyankomne danske udvandrere i New York — et vigtigt arbejde, som "vil være det bedste middel til at bevare vore landsmænd for den kirke-afdeling, hvori de er fødte og opvoksede". Også i Chicago, Ill., var der muligheder, men den mest levende interesse for oprettelse af danske menigheder fandt Grove-Rasmussen i Wisconsin — selvom han her også mødte en dansker, der udtrykker sit forbehold:

. . ja, det er ikke så let at få dannet menigheder blandt os Danske. Når vi kommer herover, tænke vi først på at få et hus for os selv, og når vi har fået et hus, tænke vi på at få en ko o.s.v. Det er ganske anderledes med Nordmændene. De tænke på at få en kirke bygget, førend de tænker på at få et hus for dem selv.

I Iowa mødte Grove-Rasmussen C.L. Clausen, som sagde: "send blot præster herover, der er plads nok". Imidlertid må Grove-Rasmussen tage forbehold overfor et tæt samarbejde med Konferencen:

Den dansk-norske konferens, hvis formand Clausen er, vil sikkert stille sig venligt i forhold til de danske præster, som forhåbentlig vil komme, men ganske slutte sig til den vil næppe lade sig gøre, da den første artikel i konferensens lærebegreb lyder på, at "bibelen er den eneste kilde for kristelig tro, liv og lære". Men denne artikel kan næppe nogen præst af den danske folkekirke underskrive med sandhed, efter det lys, som er opgået iblandt os over forholdet mellem ord og skrift. At få den artikel forandret, vil vanskelig lade sig gøre; ti netop det lys, som brænder i vor kirke, skærer slemt i mange, både danske og norske kristnes øjne også i Amerika.

Men Grove-Rasmussens konklusion måtte altså blive, at der var rige muligheder for at danne danske menigheder i Amerika, og at der var et stort behov for udsendelse af præster, som kunne tage arbejdet op¹⁴.

Undersøgelseskomiteen var samlet rejst fra New York til Chicago, men her måtte man skilles, fordi R. Andersen blev syg. Grove-Rasmussen havde fortsat sin undersøgelsesrejse, og da han sammen med C.L. Clausen kom til Cedar Falls, Ia., for at besøge

en dansk menighed, som Clausen havde forestået dannelsen af, mødte de A.S. Nielsen, der ved et tilfælde også var kommet hertil. Med Clausens billigelse kaldte menigheden i Cedar Falls Nielsen som præst, og umiddelbart herefter rejste Nielsen tilbage til Danmark for at hente sin familie og om muligt blive ordineret. Da han imidlertid ikke var teologisk kandidat, fandt han ingen, som ville ordinere ham, og i stedet bad Udvalget C.L. Clausen, der under sit besøg havde lovet Johs. Clausen at ville ordinere eventuelle udsendinge, der ikke kunne opnå ordination i Danmark, om at ordinere Nielsen, hvilket han gjorde den 17. nov. 1871¹⁵.

R. Andersen erfarede efter sin sygdom, at det næppe ville være muligt at få stilling som lærer, hvorfor han i stedet besluttede at blive student på Konferencens præsteskole, Augsburg Seminarium i Marshall, Wis., samtidig med at han underviste på skolens forberedende afdeling. Under sit ophold her fik han kontakt med en dansk menighed i Waupaca, Wis., og denne menighed kaldte ham som præst. Da han imidlertid ikke formelt ville tilslutte sig Konferencen, nægtede man herfra at ordinere ham, ligesom man heller ikke ville give ham noget eksamensbevis, og i stedet blev han den 26. juni 1872 i Waupaca ordineret af A.S. Nielsen¹⁶.

Ved denne lejlighed deltog også to andre danske præster, *Niels Thomsen* og *Adam Dan*, som inden undersøgelseskomiteens udsendelse og uden Udvalgets medvirken var kommet til Amerika. Thomsen var, efter at have virket som missionær i Indien, hvor han også var blevet ordineret til præst, rejst til Amerika, og her blev han i april 1872 præst for den danske menighed i Indianapolis, Ind., mens Dan, som tidligere havde været lærer ved et børnehjem i Jerusalem, var kommet til Amerika med en anbefaling fra Vilh. Beck for at blive præst i Racine, Wis., hvortil han blev ordineret i juli 1871 af *J. Müller-Eggen*, Konferencens sekretær¹⁷. Af disse fire præster, som siden blev betragtet som grundlæggere af "Den danske Kirke i Amerika", og som mødtes for første gang ved Andersens ordination, var Andersen og Thomsen nærmest indremissionsk orienterede, mens Nielsen nærmest var grundtvigiansk og Dan mere og mere blev det.

Dannelse af missionsforening og kirke

Den 9. sep. 1872 mødtes Andersen og Dan i Neenah, Wis., hvor de skulle hjælpe med at danne en dansk menighed. Ved denne lejlighed besluttede de to præster sammen med tre lægmænd at stifte en missionsforening og begynde udgivelsen af et blad, beregnet på de nye danske menigheder.

Missionsforeningen blev kaldt *Kirkelig Missionsforening*, og i bestyrelsen indgik foruden Andersen, Dan og tre lægmænd også N. Thomsen, der, omend han ikke havde været med til det stiftende møde, støttede tanken om et mere formaliseret samarbejde mellem de danske præster. Dan, som blev formand for missionsforeningen, ville egentlig helst have haft A.S. Nielsen som formand. Imidlertid mente Nielsen, at dannelsen af en sådan forening kunne medføre strid med de norske præster, og da han endvidere fandt, at Udvalget var den eneste missionsforening, man havde behov for, ville han ikke være medlem af styrelsen endsiges formand for den¹⁸.

Dan blev også redaktør for missionsforeningens blad, der kaldtes *Kirkelig Samler* – med undertitlen ”Til kristelig og folkelig Oplysning og Opbyggelse paa Troens Grund”. Det første nummer udsendtes i okt. 1872, og heri bragtes en erklæring om missionsforeningens stiftelse samt dens formål og planlagte virke¹⁹.

Foreningen er, hedder det, ”grundet paa den hellige almindelige Kirkes Daabspagt og hellige Skrift, som Guds Ord til Menigheden, og vil staa i fuld Overensstemmelse med vor danske luth. Moderkirkes Bekjendelsesskrifter”. Dens formål er ”at samle vore Landsmænd, som savne, men ønske, Guds Ords Forkyndelse iblandt sig, til Menigheder, og skaffe dem aandelig Betjening med Ordet og Sakramenterne”. Endvidere vil man søge at vække ”dem, som sove i Synden” og at modarbejde ”Vantroens, Sektens og Sværmeres Opkomst og Indflydelse”. For at varetage dette formål vil man ”i det Væsentlige” træde i Indre Missions spor, idet man dels vil udsende lægprædikanter, dels afholde to større missionsmøder årligt, hvoraf den ene samtidig er bestyrelsesmøde, dels sætte sig ”i den inderligste Forbindelse med Menigheden i vort kjære Fædreland” for derved at få sendt præster til Ameri-

ka, og endelig udgive *Kirkelig Samler*. Man understreger, at der med missionsforeningen ikke er dannet nogen ny kirke. Når missionsforeningen er "kirkelig", menes der dermed, at den skal samle til kirken, ikke virke imod eller sideordnet med denne. Synspunktet blev i 1897 uddybet af Dan, som da sagde, at man "betragtede den danske Kirke som grundlagt herovre, med det samme danske Folk sluttede sig sammen om danske Præster, der vedkendte sig Folkekirken derhjemme", og at derfor missionsforeningen ikke var den danske kirke, men "et Arbejde i Kirken"²⁰.

Samtidig med, at Kirkelig Missionsforening blev stiftet i Neenah, ordinerede A.S. Nielsen i Cedar Falls A.L.J. Søholm til præst i Perth Amboy, N.J. Søholm, som i Danmark havde været lærer, var ikke udsendt af Udvalget – han havde selv bekostet sin rejse til Amerika – men medbragte anbefaling fra Udvalgets formand, L. Helveg, og Udvalget billigede Søholms ordination. I 1873 udsendte Udvalget to teologiske kandidater, J.A. Heiberg og H. Rosenstand. Heiberg ordineredes af Martensen i København til præst for den danske menighed i Chicago, Ill., Rosenstand af biskop Balslev i Ribe til præst i Manistee, Mich., og de stod begge gennem Holmens provst under Martensens tilsyn. I 1874 udsendes to lægmænd, J. Pedersen og O. Kirkeberg, som den 25. juni blev ordinerede i Chicago af Søholm, Pedersen til præst i Luck, Wis., og Kirkeberg til præst i Indianapolis, Ind. Ved denne lejlighed var alle de hidtil nævnte præster, bortset fra A.S. Nielsen, samlede, og to dage efter, d. 27. juni 1874, rejste præsterne, undtagen Heiberg, som var blevet syg, til Racine, Wis., hvor man bl.a. diskuterede missionsforeningens status.

Man mente, at der, fordi Nielsen og Søholm ikke stod i foreningen, kunne opstå den misforståelse, at præsterne ikke arbejdede sammen, men hver for sig. Derfor besluttede man at benævne sig *Den danske Kirke i Amerika*²¹, idet man dog, i lighed med hvad tilfældet var ved dannelsen af missionsforeningen, understreger, at der ikke er tale om et nyt kirkesamfund, men om et virke af den danske folkekirke. I en erklæring i *Kirkelig Sam-*

ler, der herefter angives at være udgivet af Den danske Kirke i Amerika, udtaler de syv præster:

... da de danske Præster i Amerika enten ere udsendte af Moderkirken eller anerkendte af samme, og da hele den danske Mission herovre er Gænstand for Moderkirkens varmeste Interesse, lige som ogsaa alle danske Menigheder (...) anerkænde Moderkirken som det eneste Kirke-Samfund, de kunne og ville slutte sig til, saa erklære vi danske Præster og Menigheder her i Amerika os for at være *en Afdeling af den danske Folkekirke*, og "Kirkelig Missions-Forening" kun et af den danske Kirke i Amerika nedsat Missions-Udvalg, som er Kirken ansvarligt²².

Der er i denne beslutning for så vidt intet nyt, som både præster og menigheder hele tiden havde opfattet sig som hørende til den danske folkekirke – og endvidere opfattede Udvalget som repræsentant for hele den danske "Moderkirke", ikke blot for én, f.eks. grundtvigiansk, del heraf. I særlig grad virkede udsendelsen af Heiberg og Rosenstand, der som nævnt var ordinerede i Danmark og stod under tilsyn af Sjællands biskop, befordrende for denne opfattelse. R. Andersen beretter, at de "virkelige Præsters" ankomst, i kraft af, at præsterne i Amerika var ligeberettigede, mildnede den psykologiske vanskelighed, der lå i, at de ordinerede lægmænd, omend de følte sig som danske præster, faktisk ikke ville kunne blive præster i Danmark²³.

Det betydningsfulde i, at man proklamerede Den danske Kirke i Amerika ligger deri, at der derved manifesteredes en vilje til sammenhold og samarbejde indadtil og en afgrænsning udadtil. Det er ingen tilfældighed, at det sker på et tidspunkt, hvor man, som det snart skal vises, oplevede et massivt pres fra de norske præster.

Kirkens virke og vækst

Den danske Kirkes virke fra 1871 til 1877 var i udpræget grad baseret på missionsaktiviteter. Efter missionsforeningens dannelse knyttedes i feb. 1873 den første lægprædikant, *J. Jensen*, til kirken, og han virkede "skjønt ubemidlet" uden vederlag i Chicago. Senere på året tilknyttedes yderligere to lægprædikanter, *J. Ras-*

mussen til virke i New Lisbon, Wis., og *A.F. Andersen* til virke i Omaha, Nebr.²⁴.

I 1874 udsendte Udvalget som nævnt to teologiske kandidater, men da interessen blandt teologiske kandidater iøvrigt for at rejse til Amerika ikke viste sig stor, mens der derimod til Udvalget meldte sig mange lægmænd, fandt Udvalget det i 1872 nødvendigt at etablere en uddannelse for disse lægmænd, som dels kunne "fremme deres alsidige aandelige Udvikling", dels give dem "de nødvendigste theologiske Kundskaber"²⁵. Denne uddannelse blev henlagt til Askov Højskole, hvor Udvalget ansatte og lønnede cand.teol. *P. Riemann*, som sammen med højskolens forstander, *L. Schrøder*, og en anden af skolens lærere underviste de af Udvalget antagne præsteemner i græsk, gammel- og nytestamentlig eksegese samt kirke- og dogmehistorie²⁶. Præsteemnerne skulle selv betale det egentlige højskoleophold, mens Udvalget betalte den teologiske undervisning. Det økonomiske grundlag for denne såvel som Udvalgets øvrige aktiviteter, som bestod dels i afholdelse af udgifter til udsendingenes og deres familiers transport til det amerikanske bestemmelsessted samt til deres udstyr (ornat, salmebøger o.s.v.), dels også i økonomisk hjælp til præsternes første tid i Amerika, tilvejebragtes fra først af udelukkende ved private bidrag. Fra 1883 fik Udvalget offentlig støtte, idet man fra dette år årligt på finansloven fik bevilget kr. 3.000, svarende til 1/3-1/4 af Udvalgets årsbudget²⁷.

I Amerika steg antallet af betjente menigheder i takt med den stigende tilgang af præster og det ihærdige missionsarbejde, og med udgangen af 1877 kan Heiberg meddele, at kirkens 17 præster i det forløbne år har betjent tilsammen 68 menigheder og prædikepladser i 9 stater: 11 i Illinois, 1 i Indiana, 23 i Wisconsin, 11 i Iowa, 5 i Minnesota, 10 i Michigan, 5 i New Jersey og 2 i New York. Menighederne havde ialt 5.174 døbte medlemmer, hvoraf 1.934 var bidragydende²⁸.

Af de 8 præster, som kom til i tidsrummet 1875-77, var 6 udsendt af Udvalget, og én af dem, *J. Holm*, som kom i 1876, var teologisk kandidat og samtidig den første, der forinden sin udsendelse havde virket som præst i Danmark. Af de øvrige var kun

én uddannet på Askov Højskole, mens de øvrige var uddannet på forskellige danske højskoler samt ved privatundervisning hos lokale præster. Endelig afgav, som man udtrykte det, "Kirkeageren sin Førstegrøde", idet to havde uddannet sig hos danske præster i Amerika²⁹.

En mere speciel missionsopgave havde *A.L.J. Søholm*, som indtil 1978 var fast præst for menigheder i New Jersey og New York, men samtidig virkede som missionspræst i Castle Garden i New York, landgangsstedet for de danske udvandrere. Endvidere var de fleste præster foruden i det egentlige missionsarbejde, som mere eller mindre entydigt udførtes med henblik på at få dannet nye menigheder, også involveret i kristeligt børneskolearbejde i de etablerede menigheder.

Strid med Den norsk-danske Konference

De danske præster kom, p.gr.a. deres påståede grundtvigianske holdning, hurtigt til at ligge i strid med de norske præster fra både Den norske Synode og Konferencen. Imidlertid blev modstanden fra Konferencen, der som nævnt eksplicit havde missionen blandt danske udvandrere på sit program, den kraftigste og for den dansk-amerikanske kirkehistorie vigtigste.

Som også nævnt blev Adam Dan i 1871 ordineret af Konferencens sekretær, J. Müller-Eggen, som ved den lejlighed prøvede Dans "kirkelige og kristelige Standpunkt" og fandt det i orden, da Dan angiveligt tilstemte Konferencens læreartikel, hvori Bibelen bestemmes som Guds ord og "den eneste Kilde, Regel og Rettesnor for Samfundets Tro, Lære og Liv"³⁰. En overgang i slutn. af 1871 er der endog tale om, at Dan skal deltage i redaktionen af Konferencens kirkeblad, men i mellemtiden skrev han en artikel i samme blad, hvori det bl.a. hedder:

Bibelen er den eneste ufejlbare Kundskab om Kristus, hans Lære, Liv og Gerning; men ikke Livet og Gerningen selv; thi dette skaber han først i sine Sakramenter og sit Ord. Ord og Skrift er ingenlunde et, Skriften kalder aldrig sig selv Guds Ord, men nyttig til Lærdom, til Overbevisning

o.s.v.

Endvidere må Dan, skønt han ikke selv er grundtvigianer (!), fast-

holde, at grundtvigianismen ikke er en sekt, men grundtvigianere "ere gode danske Lutheranere, skøndt de rigtignok ikke ere norske Pietister"³¹. Disse, mente man, "grove Vildfarelser" fik Konferencen til at henvende sig til Danmark. Müller-Eggen havde allerede tidligere brevvekslet med Vilh. Beck og – fejlagtigt – givet ham det indtryk, at de danske menigheder stod under de norske præsters styrelse, og Beck, som var imod, at Udvalget "vilde sammensmelte Grundtvigianerne og os andre i Amerika-Sagen", rådede de norske præster til at beholde denne styrelse, – særlig i betragtning af, at "der ikke er en eneste af de nye danske Præster i Amerika, som er Mand til at forstaa noget"³². Dans "vildfarelser" fik nu Konferencen til at forespørge en række danske teologer, hvorvidt sådanne udtalelser var anerkendt af den danske folkekirke. Som de eneste svarede præsterne *R. Frimodt* og *N.G. Blædel* samt professor *H.N. Clausen*, der i en fælles skrivelse, dateret den 14. maj 1872, erklærede, at påstande om, at Guds ord er at søge uden for den hellige skrift, at Bibelen ikke er eneste regel og prøvesten for kristelig tro og lære o.l. "intet have at gøre med den danske Folkekirke". Det er påstande, som fremføres af et enkelt parti, grundtvigianerne, og sådanne påstande "har den danske Folkekirke aldrig vedkendt sig"³³.

Inden Konferencen modtog skrivelserne fra Danmark, havde Müller-Eggen indbudt de tre danske præster uden synodal forbindelse, Thomsen, Dan og Nielsen, til at deltage i Konferencens årsmøde i juni 1872, og han foreslog, at man skulle diskutere "Lærespørgsmål" samt holde samråd om, "hvorledes en dansk-luthersk Kirke bedst kan opbygges i Amerika". På alles vegne svarede Dan, idet han takkede for den "venlige og velmente Indbydelse", at man agter udelukkende at "føre Forhandlinger med Moderkirken i Danmark"³⁴.

Alligevel behandlede Konferencen, ikke mindst foranlediget af svaret fra Clausen m.fl., på årsmødet i 1872 de "danske Forhold". Man fastholder, at man med god grund kan beholde ordet "dansk" i sit navn, dels fordi man betjener danske menigheder, dels fordi der er danske studenter på Konferencens præsteskoie, og endelig fordi man støttes af bestyrelsen for Indre Mission i

Danmark. Man beslutter at søge at bevare den indflydelse, man har i de danske menigheder, indtil disse sammen med kommende "rettroende" danske præster kan danne et selvstændigt dansk kirkesamfund. Endvidere vil man advare danske menigheder, og i det hele taget danske i Amerika, mod "de grundtvigianske Vildfarelser, enten de aabenbarer sig under dette Navn eller i en anden Skikkelse"³⁵.

Dermed var bruddet mellem Konferencen og de nye danske præster en realitet, og det er særligt bemærkelsesværdigt derved, at Konferencen udnævner først og fremmest Dan, men også de danske præster *en bloc*, til at være grundtvigianere, uanset om de vil være ved det eller ej. Bruddet og den kollektive beskyldning for grundtvigianisme understreges af et brev fra Müller-Eggen til R. Andersen fra slutn. af 1872. Andersen havde forinden spurgt, "om ikke Venskab og Samvirke trods al Forskel kunne bevares", og herpå svarede Müller-Eggen:

Naar De taler om Samarbejde, Andersen, da beklager jeg, at De kan endog drømme om noget saadant paa Eders nærværende Standpunkt; — vi kunne ej forsvare for Gud og Samvittighed i den Grad at lefle med vor dyrebare Kirkes Tro og Lære, i den Grad letsindigen at omgaas med det Hellige, at gjøre fælles Sag med et saa frafaldent Parti som Grundtvigianerne, som end ikke fortjener Navn af "luthersk"; da sige vi med Paulus: "Hvad Fællesskab haver Lys med Mørke"; den Retning staar for os som den farligste og mest sjælefordærvende af alle falske Lærdomme i den kristne Kirke; vi saa dem før sammen med Methodister og Baptister³⁶.

Den foreløbige kulmination på den norske modstand blev Konferencens støtte til en sag mod Dan, der førtes ved retten i Racine, Wis., fra nov. 1873 til dec. 1874³⁷. Sagen begyndte i foråret 1873, hvor 4 medlemmer af Emaus menighed i Racine, hvor Dan var præst, anklagede ham for "falsk, uluthersk Lære" og brød ud af menigheden for sammen med nogle nordmænd at danne en ny menighed, idet man hævdede, som den eneste sandt lutherske menighed, at have retten til kirkebygningen.

I nov. 1873 indgav 3 repræsentanter for den nye menighed, hvoraf én dansker, anklage imod Dan og den oprindelige menighed ved The Circuit Court i Racine, og retssagen kom i mindre

grad til at handle om, hvorvidt Dan var grundtvigianer – det gik man på forhånd ud fra – men snarere om, hvorvidt grundtvigianismen var luthersk eller ikke.

Dan førte i første omgang N. Thomsen som vidne, og senere afhørtes 6 af de 9 danske præster i retten. Det var, vel at bemærke, ved samme lejlighed, at de i Racine forsamlede præster erklærede sig at være den danske Kirke i Amerika.

Klagerne fremlagde bl.a. udtalelser fra forstanderen for Konferencens præsteskoie og fra andre Konferencepræster samt breve fra Vilh. Beck og skrivelsen fra H.N. Clausen m.fl. Endvidere fremlagde man en erklæring, indhentet på foranledning af retten, fra lærerne ved den store tysk-lutherske Missouri-synodes teologiske fakultet, hvori det bl.a. hed:

Den grundtvigianske Lære er en saa væsentlig Afvigelse fra den lutherske Tro, at den medfører Udelukkelse eller Afsættelse som for Kætteri. (. . .) Maatte vor himmelske Herre bevare den skandinaviske Gren af vor lutherske Kirke i dette Land fra det grundtvigianske Kætteri, hvilket vi betragte som en aaben Dør paa den ene Side til Fritænkeriet, paa den anden Side til Pavedømmet³⁸.

Udfaldet af retssagen blev, at Dan blev kendt skyldig i at prædike "false doctrine", men da hans del af menigheden var den største, beholdt den retten til kirkebygningen³⁹.

Presset fra nordmændene bevirkede, at fællesskabsfølelsen mellem de endnu ret få danske præster styrkedes – proklamationen af Den danske Kirke i Amerika må som nævnt ses som en manifestation af sammenhold snarere end som en egentlig organisering – og en sådan fællesskabsfølelse kommer også til udtryk fra de betjente menigheder. Samtidig synes præsterne at være blevet presset over i en mere grundtvigiansk position, end de havde indtaget i Danmark.

I de første årgange af *Kirkelig Samler* er der ikke få prædikener af Vilh. Beck, særlig sådanne, som understreger sakramenternes betydning, og Dan citerer passager af breve fra Beck, hvori denne fastholder dåben som "Gjenfødelsens Bad" og hævder, at han ikke "kan med" de norske præsters ord om, at "Skriften ska-

ber det kristelige Liv" – hvor uundværlig Bibelen end er til vækkelse og omvendelse⁴⁰.

Foranlediget af den strid, som hans breve til Müller-Eggen havde medvirket til at starte, skrev Vilh. Beck selv i juni 1873 en længere erklæring, med titlen "Til Brødre!", rettet til de stridende parter⁴¹. Becks breve til Müller-Eggen grunder sig på, skriver han, at han er blevet misinformeret, og han vil ikke have sit navn misbrugt til at udråbe de danske præster som "uduelige Personer og falske Lærere". Ham bekendt er kun én af de danske præster grundtvigianer⁴², mens de øvrige står i et "hjerteligt Forhold" til IM – ikke enhver er nemlig grundtvigianer, som "holder fast ved Herrens gjænføddende Gjærning i Daaben". Men selv om præsterne så også var grundtvigianere, siger Beck, er det dog ingen grund til at fortrædige dem i deres arbejde. Til afslutning opfordrer han, idet han henviser til forholdene i Danmark, hvor IM og grundtvigianerne, da forsøg på samarbejde mislykkedes, gik hver til sit "som Abraham og Lot", de norske og danske brødre til at gøre det samme: "Lad dog hverandre i Fred!"

Men efterhånden blev Becks prædikener i *Kirkelig Samler* færre, og i 1874 bekender Dan, at den norske modstand, men også det forhold, at Beck og andre i IM "vare alt for hurtige til at lytte efter de norske Præsters usande Fræmstillinger af Sagen", har drevet ham nærmere til "Grundtvigs venner"⁴³. Den direkte anledning til Dans bekendelse er, at Beck i sommeren 1874 beslutter, at IM skal optage et missionsarbejde i Amerika for at undgå, at Amerikamissionen af Udvalget bliver "ledet i helt grundtvigsk Retning". Det sker efter en opfordring i *IM Tidende* fra den samme N.M. Hansen, som i sin tid var den første, der offentligt bragte tanken om en mission i Amerika på bane. Hansen forestiller sig, at indremissionske præster ikke vil møde den samme modstand i Amerika som de, der allerede er der, gør. Beck oplyser, at man i overensstemmelse med denne opfordring vil søge at hjælpe dansk-amerikanske menigheder, som ønsker troende, ikke-grundtvigianske præster, med at få sådanne – dog uden at modarbejde det arbejde, som allerede er sat i gang. Man vil imid-

lertid ikke længere videresende bidrag, som IM modtager til Amerika-missionen, til Udvalget, men selv anvende dem⁴⁴.

På oplysningen om Becks dispositioner reagerer såvel præsterne i Den danske Kirke som Udvalget, dels med en benægtelse af, at Udvalget kun skulle være villig til at udsende og Den danske Kirke til at modtage grundtvigianske præster, dels med en påpejning af den forvirring det vil medføre i de dansk-amerikanske menigheder, hvis missionsarbejdet skal varetages af de kirkelige partier og ikke af et udvalg, der opfattes og opfatter sig selv som repræsenterende hele den danske folkekirke⁴⁵.

Det er vanskeligt at vurdere, hvor stor betydning dette skridt af Beck og IM fik; men at dømme efter antallet af danske præster, som i denne periode blev ordineret af Konferencen, var det ikke af overvældende betydning. Den første danske præst, som blev både ordineret i og tilsluttet Konferencen, var *H.N. Thorup*. Han blev uddannet på Konferencens præsteskoie samtidig med R. Andersen og blev ordineret til præst i Minnesota den 9. aug. 1872, men flyttede året efter til Wisconsin. I 1874 blev yderligere 3 danskere ordineret, hvoraf 2 virkede i Nebraska, en i Wisconsin. Det er muligt, at disse fire første præster har søgt Konferencens præsteskoie efter anbefaling fra IM og er blevet støttet økonomisk af IM under deres uddannelse⁴⁶. Endelig ordineredes i 1877 endnu en dansker, som blev præst for en menighed i Luck, Wis. — hvor Den danske Kirke i forvejen havde en menighed og præst.

I jan. 1876 skrev *A.M. Andersen*, som repræsentant for de danske præster i Konferencen, i *Kirkelig Samler* en redegørelse for deres stilling⁴⁷. De danske præster i Konferencen er, siger Andersen, såvel kristne som "sønner af vor Lutherske Moderkirke", og de mener ikke, at deres forbindelse med de "norske Kjøds- og Aandsfæller" skulle hindre et arbejde blandt deres landsmænd. De vil ikke modarbejde de af Udvalget udsendte præsters virksomhed, selv om de tilhører to forskellige samfund, men holde sig "fredelige mod Brødre".

Da imidlertid de danske præster i Konferencen fandt, at deres norske kolleger var for optaget af bl.a. stridigheder med de øv-

rige norske kirkesamfund, blev der på Konferencens årsmøde i 1876 nedsat en komite, der specielt skulle tage sig af missionen blandt de danske, og et skridt videre blev taget på årsmødet i 1877, hvor man opfordrede de danske præster til at påbegynde udgivelsen af et kirkeblad. Med A.M. Andersen som redaktør udkom derfor i aug. 1877 det første nummer af *Dansk Luthersk Kirkeblad*, og udgivelsen af dette blad må ses som et direkte modtræk mod Den danske Kirkes udgivelse af *Kirkelig Samler*. I det første nummer af bladet hedder det således om *Kirkelig Samler*, at "den Aand og Retning, som hidtil har raadet i 'Krl. Saml.' er vel dansk, men ikke luthersk, den er grundtvigsk"⁴⁸.

Udgivelsen af det nye blad foranledigede A.S. Nielsen til i okt. 1877 at offentliggøre et "Fredsort til den norske Konferencens Præster og Lægfolk". Han anklager Konferencens danske præster for imod bedre vidende at lade sig bruge "imod deres eget Kjød og Blod", idet de ved, at grundtvigianerne ikke i Danmark udgør en "Sekt", men er præster i den danske folkekirke, og at Udvalget, om så medlemmerne også skulle være det, ikke er grundtvigiansk, fordi det aldrig har betinget sig et specielt kirkeligt tilhørsforhold af de udsendte præster. Når nu, som tilfældet er, Konferencen og Den danske Kirke har den samme dåb, den samme nadver, den samme Bibel – omend Den danske Kirkes præster ikke i Bibelen søger "Livet", men opbyggelse og oplysning til det liv, "der med det "evige Livs" Ord af og med den Herre Jesus kom til os" – og når endvidere lære og praksis i de to kirkesamfund er den samme, så må man, slutter A.S. Nielsen, opfordre til, at man "istedetfor at bekæmpe hverandre indbyrdes, maatte nyde Gavn og Velsignelse under Fællesarbejdet i vor Herre Jesu Navn"⁴⁹.

A.S. Niensens fredsord bevirkede ikke nogen bedring i forholdet mellem de to kirkesamfund, men det markerede hans eget begyndende engagement i den fastere organisering af Den danske Kirke i Amerika, som snart fulgte.

Det videre forløb

Havde perioden 1871-77 været Den danske Kirkes etablerings-

periode, hvor man ved en kraftigt ekspansiv missionsindsats vandt fodfæste i de amerikanske mellemstater, blev den efterfølgende periode præget af aktiviteter, som havde til formål at konsolidere kirkens position. Vel var missionsarbejdet stadig af stor vigtighed – udvandrerstrømmen gik mod vest, og kirken udstrakte sin virksomhed til Nebraska, South Dakota, Kansas og Californien – men i den almindelige debat spillede det ikke den alt-dominerende rolle, det tidligere havde gjort. I stedet var man i perioden 1878-84 specielt optaget af to emner: undervisningsarbejdet og kirkens organisation.

Foranlediget af det forhold, at der i de amerikanske "common schools" ikke undervistes i religion, havde de fleste præster allerede tidligt påbegyndt "lørdagsskoler" med kristelig børneundervisning. Nu blev skolearbejdet udvidet, og der blev oprettet danske hverdagsskoler adskillige steder. Ligesom børneskolearbejdet udgik også højskolearbejdet fra kirken. Den første danske højskole blev åbnet i Elk Horn, Ia., den 1. nov. 1878 af O. Kirkeberg, og i 1880 blev skolen overtaget af Den danske Kirke, som ejede og drev den indtil 1890. I den følgende tid oprettede danske præster højskoler i Ashland, Mich. (1882), West Denmark, Wis. (1884 – nedlagt 1885), Nysted, Nebr. (1887) og Tyler, Minn. (1888)⁵⁰.

Ligesom undervisningsarbejdet må også debatten om kirkens ordning ses som en konsoliderende bestræbelse. Indtil 1878 havde kirkens organisation været meget løs; kirken som sådan havde ingen styrelse, og missionsforeningens bestyrelse varetog de minimale organisatoriske forpligtelser. Fra 1878 rejstes der imidlertid, ikke mindst fra lægmandshold, krav om en "fastere Ordning", og mere eller navnlig mindre bevidst antog man efterhånden den organisationsform, som allerede var almindelig i de amerikanske lutherske kirker: den *kongregationale* og *synodale* organisation⁵¹, d.v.s. med stor vægt på de enkelte lokalmenigheders selvstændighed og med den centrale lovgivende myndighed liggende i kirkemødet, den udøvende i kirkestyrelsen. Men Den danske Kirkes organisatoriske struktur adskilte sig fra de øvrige lutherske kirker derved, at kirkestyrelsen ikke fik nogen egentlig kirkelig magt. Af uvilje mod at koncentrere den kirke-

lige magt gjorde man kirkestyrrelsen til et administrativt organ, et forretningsudvalg, og derved kom kirken organisatorisk til at stå i en mellemposition. Strukturen var ikke helt decentralistisk, fordi det lovgivende kirkemøde kunne tage beslutninger, som angik hele kirken — både beslutninger i praktiske forhold og principielt også i læremæssige. Strukturen var heller ikke helt centralistisk, fordi der ingen myndighed var at sætte bag kirkemødets beslutninger.

Helt fra begyndelsen i 1871 havde såvel grundtvigianismen som IM været repræsenteret i kirken, men det eksterne pres fra de norsk-lutherske kirker og kirkens ekspansive missionsvirksomhed havde bevirket, at fraktionsdannelsen ikke rigtig var kommet i gang; udviklingen havde først og fremmest krævet sammenhold og samarbejde og havde ikke levnet mulighed for, at en retningsstrid kunne bryde ud.

Imidlertid skilte i 1884 6 af de 10 danske præster i Konferencen sig af nationale grunde ud og dannede en selvstændig kirke, *Det danske evg.-luth. Kirkesamfund i Amerika*, og det forhold, at der nu fandtes et *dansk* kirkesamfund, der til stadighed mere eller mindre eksplicit beskyldte Den danske Kirkes præster *en bloc* for at være grundtvigianske og dermed principielt ulutherske, fik de ikke-grundtvigianske præster i Den danske Kirke til at se på kirken med nye øjne. Medvirkende hertil var, at nu ikke *alle* præster *altid* havde opmærksomheden rettet udad imod missionsarbejdet, således at der blev overskud til at vende opmærksomheden indad mod kirkens egne forhold. Dette kommer bl.a. til udtryk i brevene fra præsterne til Udvalget, som tidligere havde handlet om det besværlige missionsarbejde med strid med nordmænd, baptister etc., men som mere og mere kommer til at handle om det etablerede, om menighedernes vanekristendom o.l. Endvidere kommer det til udtryk deri, at retningsstriden i Den danske Kirke i 1886 for første gang bryder ud i lys lue.

I denne strid var bannerførerne for grundtvigianerne *Thorvald Helveg* og særlig *Frederik Lange Grundtvig*, søn af N.F.S. Grundtvig og Marie Toft og udvandret til Amerika 1881, mens den indremissionske fløj blev ledet af *Peter Sørensen Vig*, og navnlig

tre spørgsmål blev stridspunkter: spørgsmålet om omvendelse efter døden, spørgsmålet om Bibelens status og spørgsmålet om hvorvidt, hvordan og af hvem der skulle drives et folkeligt arbejde blandt de danske udvandrere.

I debatten om omvendelse efter døden ville grundtvigianerne fastholde den overbevisning, at der for dem, der ikke her på jorden har hørt evangeliet forkyndt, ville gives en mulighed for omvendelse efter døden, mens de indremissionsk sindede enten helt ville benægte en sådan mulighed eller i det mindste ganske undlade at omtale den, fordi den opfattedes som tendentielt ødelæggende for kirkens missionsarbejde. Denne debat fik dog ikke helt samme betydning som det afgørende læremæssige stridspunkt, som den samtidig havde i Danmark⁵². Denne position blev snarere indtaget af striden om Bibelens status, hvilket skyldtes den helt afgørende betydning, der i det amerikanske frikirkelige miljø, hvor de lutherske kirker på alle sider var trængt af konkurrerende kirkesamfund, blev tillagt Bibelen som den faktor, der kunne holde sammen indadtil og afgrænse udadtil⁵³. I denne strid var det indremissionske synspunkt, at Bibelen er Guds levende, ufejlbare ord, langt mere i pagt med den almindelige amerikansk-lutherske tradition end den grundtvigianske hævde af den apostolske trosbekendelse som "et Ord af Vorherres egen Mund"⁵⁴ og Bibelen som skrift, forskellig fra og underordnet det levende ord.

Indtil midten af 1880'erne var det blevet opfattet som ganske uproblematisk, at Den danske Kirke skulle medvirke til at bevare danskheden blandt de danske udvandrere. Mange af præsterne – og ikke blot de erklærede grundtvigianere – delte den grundtvigske opfattelse, at det danske sprog er en Guds gave, og at der kun gennem dette sprog kunne skabes et sandt åndeligt liv blandt danske. Derfor skulle der udføres et folkeligt arbejde, oprettes børneskoler og højskoler o.s.v. – ikke blot med det formål at styrke fællesskabsfølelsen danskerne imellem, men også for at kunne bidrage med, hvad man som folk er og kan, til den amerikanske nation. Men fra dette tidspunkt bliver der fra ikke-grundtvigiansk hold sat spørgsmålstejn ved det folkelige engagement.

Det giver sig først specielt udtryk i en kritik af, at kirken ejer en højskole, der ikke samtidig er missions- eller præstesko­le, fordi "mange ærlige Kristne har ikke fattet Højskoletanken"⁵⁵, men efterhånden bliver kritikken af den store vægt, der fra grundtvigiansk side blev lagt på bevarelsen af danskheden og det danske modersmål, mere generel. I en artikel i *Kirkelig Samler* i 1888 udtrykker P.S. Vig programmatisk det synspunkt, der bærer de indremissionske sindes forhold til det folkelige arbejde: ikke folkeligheden, men kristeligheden er det vigtigste; vel er det danske sprog ikke uden betydning, og vel skal man ikke blot uden videre lade det forsvinde, men det altafgørende er ikke sproget som sådan, men hvad der tales om – "ikke det danske Sprog men Guds Ord er vort Modersmaal"⁵⁶. En særlig torn i indremissionske øjne var det, at F.L. Grundtvig i 1887 stiftede foreningen *Dansk Folkesamfund*, som skulle varetage det folkelige arbejde. Man var imod oprettelsen af en "blandet" forening, hvori både medlemmer og ikke medlemmer af Den danske Kirke skulle "smælttes sammen", og man var imod, at foreningen på sit program havde arbejdsområder, som indtil da var blevet opfattet som kirkens, f.eks. børneskolearbejdet⁵⁷. Trods heftige angreb på foreningen ved flere af kirkens årsmøder lykkedes det dog ikke at få den opløst.

Mod slutningen af 1880'erne blev afstanden mellem de stridende retninger stadigt større, og en foreløbig kulmination blev det, at kirkens præstesko­le, som efter mange tilløb var blevet oprettet 1887 i West Denmark, Wis., måtte lukkes i 1891, fordi de to lærere, Th. Helveg og P.S. Vig, ikke kunne arbejde sammen. Derefter gik det uundgåeligt i retning af den endelige splittelse. De læremæssige stridigheder havde givet *anledningen* til splittelse, og kirkens organisationsstruktur gav *muligheden* for splittelse, idet den p.d.e.s. var fast nok til, at menigheder og særlig præster, der var fundamentalt utilfredse med kirkens arbejde og udvikling, ikke blot kunne "sive" bort uden nødvendigvis at trække andre med sig, p.d.a.s. ikke så fast, at f.eks. en kirkelig myndighed af den ene eller anden art med fast hånd kunne fjerne de

mest ekstreme elementer fra den ene eller anden side for derved at skabe ro for det store flertal.

Splittelsen af Den danske Kirke blev en realitet den 15. feb. 1894, hvor præsters og menigheders underskrift hhv. mangel på underskrift af en ny kirkeforfatning markerede forbliven hhv. udtræden af kirken. Af kirkens 56 præster underskrev 41 – og af dem fortrød 3 senere deres underskrift. Af de 119 menigheder, som betjentes af kirkens præster, underskrev kun 40. De udtrådte indremissionsk sindede præster og menigheder sluttede sig i okt. 1896 sammen med det fra Konferencen udskilte danske kirkesamfund i *Den forenede danske evg.-luth. Kirke i Amerika*, der med sine 63 præster og 127 menigheder blev det største dansk-lutherske kirkesamfund i Amerika, mens grundtvigianerne videreførte Den danske evg.-luth. Kirke i Amerika.

Som allerede den første tids strid med nordmændene havde vist det, var og blev grundtvigianerne – med deres specielle bibelsyn og deres hævde af den kristelige frihed – fremmede fugle i et kirkeligt univers, hvor den skrappe konkurrence på det religiøse område havde ført til en hårdhændet hævde af Bibel og bekendelse.

Noter

De værker og periodika, der i det følgende henvises til, findes på *Det danske Udvandrerarkiv* i Aalborg. Forfatteren vil hermed gerne anbefale denne institution på det varmeste som en sand guldgrube for interesserede i dansk udvandrerhistorie.

1. For mere udførlige oplysninger om den danske udvandring, som den tog sig ud set fra Danmark, kan henvises til Kristian Hvidt, *Flugten til Amerika – eller Drivkræfter i Masseudvandringen fra Danmark, 1868-1914*, Århus 1971.
2. A.M. Andersen, *Hvor Danskerne i Amerika findes*, Blair, Nebr., 1903, 6 f.
3. Jf. P.G. Lindhardt, *Vækkelse og kirkelige retninger*, Århus 1978, 126, 149, 133 og 95. Af den registrerede danskfødte befolkning i Amerika i 1900 var under 30% tilknyttet danske ev.-luth. kirkesamfund, og med-

- regner man det store antal "amerikanskfødte danske" bliver procenttallet omkring 10, jf. A.M. Andersen 1903, 30 f.
4. J. M. Jensen, *The United Evangelical Lutheran Church. An Interpretation*, Minneapolis, Minn., 1964, 57.
 5. *Danske i Amerika I-II*, Minneapolis, Minn., og Chicago, Ill., 1908-1918, bd. I afd. 1, 213 ff.
 6. J.M. Jensen 1964, 58 ff.
 7. R. Andersen, *Pastor Claus Laurits Clausen*, Brooklyn, N.Y., 1921, 185.
 8. R. Andersen, *Pastor N.M. Hansen (Monitor)*, Brooklyn, N.Y., 1930, 21-26.
 9. P.S. Vig, *Dansk Luthersk Mission i Amerika i Tiden før 1884*, Blair, Nebr., 1917, 32 ff.
 10. *Danske i Amerika*, bd. I afd. 1, 223.
 11. R. Andersen 1921, 163.
 12. Ibid, 164.
 13. *Kors og Stjerne*, 8. årg. 1896, 87.
 14. A.C.L. Grove-Rasmussen, *En rejse i Amerika. Særskilt aftrykt af Nordisk Månedsskrift*, Odense 1871. Citaterne: hhv. 27 og 33 f.
 15. P.S. Vig 1917, 55 ff.
 16. *Den dansk-amerikanske Mission – Meddelelser fra Missionsudvalget, (Meddelelser)*, 1. årg. 1872, 23 ff.
 17. P.S. Vig 1917, 62 f.
 18. *Kirkelig Samler, (KS)*, 25. årg. 1897, 345.
 19. KS 1872-73, 1 ff.
 20. KS 1897, 346.
 21. Indtil man ved årsmødet i 1878 formelt vedtog at benævne sig *Den danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika*, rådede der almindelig usikkerhed om, hvad kirkesamfundet egentlig hed. Såvel formen *Den danske Kirke i Amerika* som *Den danske evangelisk-lutherske Kirke* anvendtes.
 22. KS 1873-74, 207.
 23. R. Andersen 1921, 197.
 24. KS 1872-73, 89 og 176.
 25. *Meddelelser* 1872, 32.
 26. *Meddelelser* 1874, 97.
 27. *Nye Meddelelser om den dansk-amerikanske Mission*, 3. årg. 1883,

138. De bevilgede penge var beregnet "navnlige til Præsteemnernes Uddannelse".
28. KS 1878, 107 ff.
 29. *Danske i Amerika*, bd. I afd. 2, 36.
 30. R. Andersen 1921, 187.
 31. Ibid, 188 f.
 32. Ibid, 186.
 33. Ibid, 190 f.
 34. Ibid, 184 f.
 35. Ibid, 191.
 36. Ibid, 198.
 37. Sagen refereres løbende i KS 1872-73, 1873-74 og 1874-75.
 38. KS 1873-74, 259.
 39. P.S. Vig 1917, 84 f. I de uddrag af kendelsen, som Dan bringer i Kirke-
lig Samler, står der intet om "false doctrine", men det hedder, at menig-
heden har støttet en præst, "hvis Forkyndelse strider imod, hvad der
forkyndtes og troedes af dem, der byggede Kirken", KS 1874-75, 72.
 40. KS 1872-73, 49.
 41. Beck har formentlig haft A.S. Nielsen i tankerne. Nielsen havde været
indremissionsk kolportør, indtil han blev påvirket i grundtvigsk retning
og afbrød forbindelsen med IM.
 42. KS 1872-73, 209 ff.
 43. KS 1873-74, 237.
 44. R. Andersen 1930, 34.
 45. *Meddelelser* 1874, 133 f.; KS 1874-75, 34 ff.
 46. I Konferencens årsberetning for 1872 hedder det, at IM dels sender bi-
drag til de danske studenter på præsteskolene, dels anbefaler "danske
Ynglinge, der agter at opoffre sig for Kirkens Tjeneste", at henvende sig
til Konferencen, jf. R. Andersen 1921, 185.
 47. KS 1875-76, 58 ff.
 48. KS 1877, 240.
 49. Ibid, 201 ff.
 50. Jf. Kristian Østergaard, "Dansk amerikanske Folkehøjskoler. Et Bidrag
til deres Historie", *Danske i Amerika*, bd. I afd. 2, 329-349.
 51. Jf. Johs. Knudsen, *Frikirkedannelse. Træk af Amerikas Kirkehistorie*,
Kolding 1965, 91 f.

52. Jf. P.G. Lindhardt 1978, 73.
53. Jf. Johs. Knudsen 1965, 39.
54. F.L. Grundtvig i *Dannevirke*, 7. årg. 1886, 86.
55. KS 1884, 500 og 520.
56. KS 1888, 166.
57. *Dannevirke* 1887, 110.

Summary – *The subject of the present article is the establishment of "The Danish Church in America". In the 1860's, when the emigration from Denmark to the U.S.A. began to accelerate, the Danish emigrants who wanted the service of a Lutheran evangelical church still had to turn to non-Danish churches, especially Norwegian and Swedish churches. This problem was recognized in Denmark in the late 1860's, and consequently a committee was formed, which in 1871 began to send out Danish laymen who were then ordained in America for Danish congregations. In 1872 the first Danish ministers in America formed a missionary society, and in 1874 they proclaimed themselves as "The Danish Church in America". Even if not all of the Danish ministers subscribed to the particular biblical views held by Grundtvig, these biblical views caused vehement opposition to all the new ministers, especially from the more pietistic ministers of the Norwegian churches. In the beginning, ministers of the Grundtvigian observation were able to co-exist in harmony with the more pietistic ministers within the Danish Church, but in 1886 the harmony began to be disrupted by dogmatic dispute. The church was organized in such a way that these disputes could not be brought to an end within the framework of the organization, and so the church split up in 1894 when the pietistic ministers and congregations left "The Danish Church in America" to form an alternative church.*

Ole Holm
cand.mag.
Løkkegade 8, 3.tv.
9000 Aalborg